

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

УДК 373.5.016:811.161.2

Ю. Балусва

МУЛЬТИМЕДІЙНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

У процесі навчання української мови в старших класах перед учителем-словесником постають завдання підготувати старшокласників до використання мовних ресурсів у різних сферах людської діяльності, формувати в них уміння й навички доцільного використання мовних засобів із дотриманням українського мовленнєвого етикету, створювати умови для свідомого опанування учнями міцних знань про українську мову (її лексичний склад, граматичну будову, текстотворчі ресурси як основи для формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок). В основі формування означених умінь лежить текст. У шкільному курсі української мови подаються теоретичні відомості про текст, зокрема про типи тексту, абзац, засоби зв'язку речень у тексті, тему, основну думку [4, с. 123]. Програмою навчання української мови старшої школи передбачено поглиблення й систематизацію найважливіших відомостей із лінгвістики тексту (11 клас). Учні мають засвоїти основні поняття лінгвістики тексту, навчитися переробляти тексти відповідно до визначеної мети, виділяти в тексті складне синтаксичне ціле, здійснювати актуальне членування речення, визначати способи зв'язку в тексті, аналізувати тексти різних типів і жанрів тощо.

Визначення терміна *текст* є одним із дискусійних питань, що є предметом дослідження мовознавців, психологів, психолінгвістів, методистів. Визначення, характеристика основних категорій тексту представлені в дослідженнях І. Гальперіна, Н. Зарубіної, О. Каменської, Л. Мацько, І. Ковалика, О. Москальської, Т. Ніколаєвої, О. Селіванової та ін. З методичного погляду поняття *текст* досліджували М. Вашуленко, Т. Донченко, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Плющ, Г. Шелехова та ін. Застосування мультимедійних засобів на уроках української мови стали предметом вивчення таких вчених, як Г. Шелехова, Н. Семенів, В. Воробцова, Н. Сороко, В. Оліфіренко та ін.

Метою нашої статті є обґрунтування ефективності використання мультимедійних презентацій під час засвоєння основних понять лінгвістики тексту в старшій школі.

Відомо, що вдосконалення мовлення учнів вимагає систематичної цілеспрямованої роботи вчителя-словесника. Задля того,

щоб навчити учнів сприймати й передавати різноманітну інформацію, комунікативно виправдано спілкуватися, необхідно створити умови для засвоєння базових знань про текст як одиницю мовлення в дискурсному аспекті та формування відповідних умінь і навичок [2, с. 97]. З метою ефективного формування в учнів мовної та мовленнєвої компетентності вчителі української мови вдаються до застосування різноманітних засобів навчання, серед популярних нині виділяємо *мультимедійні засоби*.

Достатньо часто вчителі-словесники на уроках української мови застосовують такі мультимедійні засоби: презентації, виконані в PowerPoint, фрагменти науково-популярних фільмів, педагогічних програмних засобів у режимі демонстрації тощо. Комп'ютер на уроках об'єднує вчителя й учня, учня й учня. Методисти називають найціннішою властивістю комп'ютера діалогічну форму взаємодії, використання його як мовного партнера учня [3, с. 69]. Мультимедійні засоби містять вербальні й невербальні компоненти, що є своєрідними полікодовими (креолізованими) текстами.

Зазвичай мультимедійні засоби навчання на уроках української мови використовуються паралельно з традиційними засобами. Це стосується й уроків опанування теоретичних відомостей з лінгвістики тексту в 11 класі. На цих уроках пропонуємо використовувати такі мультимедійні продукти: *слайд-демонстрацію визначення понять* (поняття тексту, основні ознаки тексту, складне синтаксичне ціле, актуальне членування речення), *слайд-таблицю* (класифікація текстів), *слайд-схеми* (способи зв'язку речень у тексті, зміст і будова тексту). У процесі роботи з текстами теоретичний матеріал виводиться на екран монітору комп'ютера, тому учні мають змогу виконувати завдання, переглядаючи (за потребою) таблиці або схеми з теми.

Слушною вважаємо думку В. Воробцової [1] про те, що уроки з використанням мультимедійних засобів навчання повинні мати певні обов'язкові складники, як-от:

- мотивація уроку. Створення проблемної ситуації за допомогою проблемного запитання у структурі евристичної бесіди.

- оголошення теми та очікуваних результатів уроку. Методичні рекомендації щодо роботи учнів з мультимедійними засобами.

- основна частина уроку – опанування навчального матеріалу: робота з лінгвістичними поняттями, аналіз текстів, що містять навчальну інформацію (відеосюжети, аудіозаписи, фотодокументи, таблиці, схеми).

- підбиття підсумків уроку містить рефлексію (наприклад, що сподобалося на уроці найбільше, за допомогою чого досягалось, де можуть бути використані отримані знання, над чим треба ще працювати, що вдосконалювати тощо), способів діяльності учнів (чи раціональними були види діяльності, завдання, що використовувалися під час заняття) та відтворення учнями основних понять уроку з демонстрацією слайдів з текстовими фрагментами.

Наведемо приклади використання мультимедійних засобів навчання на уроці української мови в 11 класі (відповідно до програми Українська мова 10 – 11 кл. Рівень стандарту) на тему: „Текст як середовище функціонування мовних одиниць. Основні ознаки тексту”. Навчальною метою уроку є засвоєння учнями відомостей про предмет вивчення лінгвістики тексту, усвідомлення наукового поняття *текст*, формування умінь визначати ознаки тексту, розвиток умінь розпізнавати текст серед інших мовних одиниць, визначати функції мовних одиниць у тексті, будувати зв'язний текст на пропоновану тему на основі переглянутого відеосюжету.

Для досягнення поставленої мети на уроці використовуються мультимедійні презентації (слайди з епіграфом та запитаннями до теми уроку, слайд-демонстрація визначення понять лінгвістика тексту, текст, слайди-таблиці „Основні ознаки тексту”, „Класифікація текстів”, „Функції тексту”, слайд-ілюстрації, слайд з відеосюжетом „Країна починається з тебе”). Роздатковим матеріалом є уривки з часописів та літературних творів, які визначені чинною програмою з української літератури в 11 класі (рівень стандарту). У такий спосіб реалізовується міжпредметний зв'язок з українською літературою, учні мають змогу здійснювати спостереження над використанням мовних засобів у відомих для них творах.

На початку уроку старшокласники аналізують епіграф: „*Людина не говорить окремо придуманими реченнями, а одним задуманим текстом. Тому взаєморозуміння між людьми передусім залежить від їхньої здатності розуміти тексти*” (Р. Барт). Учитель-словесник зачитує рядки, паралельно учні бачать їх на екрані монітору. Далі педагог пропонує учням відповісти на такі запитання:

– Які думки виникли у вас під час прослуховування епіграфа? Чи погоджуєтеся ви з автором?

– Чим, на думку автора, є текст для людства?

Потім учитель здійснює актуалізацію опорних знань учнів за допомогою евристичної бесіди:

– *Згадайте, що таке текст, тема, основна думка тексту?*

– *Яким способом речення можуть пов'язуватися між собою?*

Наведіть приклади.

– *Назвіть засоби зв'язку речень у тексті* (на екрані монітору подається слайд із запитаннями).

Після цього вчитель-словесник викладає теоретичний матеріал теми уроку, водночас демонструє учням слайди з визначеннями понять *лінгвістика тексту*, *текст*, слайди-таблиці „Основні ознаки тексту”, „Класифікація текстів”, „Функції тексту”. Перш, ніж продемонструвати слайди, на яких зображено класифікацію текстів, основні їх ознаки та функції, учитель пропонує учням самостійно визначити ці категорії. Таким чином, учитель має змогу оцінити рівень обізнаності учнів з теми.

Потім проводиться робота з текстом. Кожен учень отримує картку з уривком із твору й завданнями до нього:

Прочитайте уважно уривок. Доведіть, що це текст. Визначте тему, основну думку, стиль, тип мовлення. Свою відповідь обґрунтуйте.

...Степан стояв коло поруччя на палубі, мимоволі пірнаючи очима в ту далечінь, і мірні удари лопастей пароплавного колеса, глухі капітанові слова коло рупора відбирали снагу в його думок. Вони теж спинялись у тій туманній далечині, де непомітно зникала річка, немов обрій становив останню межу його прагнень. Хлопець поволі глянув по ближчих берегах і трохи збентежився – на повороті праворуч виникло село, приховане доти за лукою. Серпневе сонце стирало бруд з білих хаток, мережило чорні шляхи, що гналися в поле й зникали дець, посинівши, як річка. І здавалось, той зниклий шлях, з'єднавшись із небом у безмежній рівнині, другою галуззю вертався знову до села, несучи йому ввібраний простір. А третій шлях, скотившись до річки, брав до села свіжину Дніпра. Воно спало серед сонячного дня, і таємниця була в цьому сні серед стихій, що жили його своєю міццю. Тут, при березі, село здавалось питомим витвором просторів, чарівною квіткою землі, неба й води.

Його село, те, що Степан покинув, теж стояло на березі, і зараз він несвідомо шукав спорідненості між своїм та цим селом, що випадково трапилось йому на великій путі. І радісно почував, що ця кривість єсть і що в ці хати, як і в свої покинуті, він би зайшов господарем. З жалем дивився, як тане воно, одсуваючись за кожним рухом машин, і от пасмо гидкого диму сховало його зовсім. Тоді Степан зітхнув. Може, це було вже останнє село, що він побачив перед містом... (Валеріян Підмогильний).

Далі учитель пропонує учням об'єднатися в групи й роздає картки із завданнями:

Порівняйте два уривки, доведіть, що вони є текстами, визначте стиль і тип мовлення обох уривків.

*1) ...Мене водило в безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги,
Переплелись, як мамине шиття,
Мої сумні і радісні дороги.
Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне – то любов, а чорне – то журба.
Мені війнула в очі сивина,
Та я нічого не везу додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя на ньому.
Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,*

Два кольори мої, два кольори:

Червоне – то любов, а чорне – то журба (Дмитро Павличко).

2) „Я дивлюсь на сіро-синій Дніпро. Слухаю плескіт хвиль. Нічого дорожчого у світі немає для мене... Якщо судилося мені зробити ще щось красиве і велике в житті, то тільки на її берегах ласкавих і чистих. Ніколи ще я не був таким, ніколи так не відчував життя, і не був переповнений любов'ю до свого народу, і не почував такого безмежного радісного зв'язку з ним. Кому я мушу дякувати? Долі своїй щасливій...

Річко моя. Життя моє, де ж я так і чому заморився, чого так пізно прийшов до твого берега, теплого і чистого?.. Кланяюсь за ласку, за багатство, що дала ти моєму серцю, за те, що, дивлячись на тебе, роблюсь я добрим, людяним і щасливим, що можу любити тебе все життя, річко моя, душа мого народу” (О. Довженко).

Така робота спрямована на формування в учнів навичок визначати текст, розпізнавати його ознаки.

Потім старшокласники визнають, які мовні одиниці (речення чи текст) презентує прислів'я у наведених двох прикладах:

1) Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається (Прислів'я).

2) З самого раннього дитинства і до глибокої старовини все життя людини тісно пов'язане з мовою. Дитина ще не навчилася як слід говорити, а її слух вже ловить шепіт маминої колискової, гуркіт бабусиних казок. Мова – це засіб спілкування людей один з одним. Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається. Той, хто відмовляється від рідної мови, не заслуговує на почесне ім'я „людина”. Усе, що людина робить у світі здійснюється за допомогою мови. Отож любіть і шануйте рідну мову, вона наш найдорожчий скарб (Зі ст.).

Для реалізації наступного завдання нашого уроку – формування навичок самостійно будувати зв'язний текст – учитель пропонує учням скласти твір (письмово) на основі переглянутого відеосюжету „Країна починається з тебе”, дотримуючись основних ознак тексту.

Під час виконання завдань учні мають змогу переглядати слайд „Основні ознаки тексту” та слайд-ілюстрації до творів, уривки з яких опрацьовують.

Наприкінці уроку логічно, на нашу думку, запропонувати учням здійснити самоаналіз навчальної діяльності, тобто запропонувати їм самостійно зробити висновки й відтворити основні поняття з виучуваної теми, спираючись на демонстрацію слайдів. Потім учитель пропонує учням висловити свою думку з приводу того, чи сподобався їм урок з використанням мультимедійної презентації, що сподобалося найбільше, який мультимедійний продукт їх зацікавив найбільше.

Отже, використання мультимедійних засобів навчання на уроці засвоєння основних понять лінгвістики тексту в старшій школі дає змогу активізувати роботу учнів, опрацьовувати значний обсяг навчальної

інформації, структурувати її відповідно до мети уроку. Робота з мультимедійними презентаціями сприяє мотивації навчання мови, дозволяє урізноманітнювати форми роботи, стимулює творчу уяву учнів, що в цілому сприяє кращому засвоєнню учнями основних понять лінгвістики тексту, формуванню комунікативної компетенції старшокласників. Практика доводить, що для повноцінного навчання мови вчитель-словесник повинен використовувати мультимедійні засоби навчання в сукупності з традиційними формами, методами, прийомами та засобами навчання української мови.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо визначенні лінгводидактичних умов ефективного впровадження інформаційно-комунікативних засобів навчання на уроках української мови в старшій школі, зокрема мультимедійних презентацій.

Список використаної літератури

1. Воробцова В. В. Використання інформаційних технологій навчання на уроках української мови і літератури / В. В. Воробцова [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-2/07vuvuml.htm>. **2. Пентиліук М. І.** Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей / М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с. **3. Практикум** з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : посіб. для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2011. – 366 с. **4. Словник-довідник** з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

Балуєва Ю. Мультимедійна презентація основних понять лінгвістики тексту на уроках української мови в старшій школі

У статті автор порушує питання використання мультимедійних засобів навчання на уроках української мови. Особливу увагу приділено обґрунтуванню ефективності використання мультимедійних презентацій під час засвоєння основних понять лінгвістики тексту в старшій школі.

Ключові слова: лінгвістика тексту, текст, мультимедійні засоби навчання.

Балуєва Ю. Мультимедийная презентация основных понятий лингвистики текста на уроках украинского языка в старшей школе

В статье автор затрагивает вопрос использования мультимедийных средств обучения на уроках украинского языка. Особое внимание уделяем обоснованию эффективности использования мультимедийных презентаций при изучении основных понятий лингвистики текста в старшей школе.

Ключевые слова: лингвистика текста, текст, мультимедийные средства обучения.

Valueva Yu. Multimedia Presentation of Basic Concepts of Linguistics of Text on the Lessons of Ukrainian at Senior School

In the article the author affects the question of the use of multimedia facilities of studies on the lessons of Ukrainian. Spare the special attention to the ground of efficiency of the use of multimedia presentations during mastering of basic concepts of linguistics of text at senior school.

Key words: linguistics of the text, text, multimedia learning tools.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

Рецензент – к. п. н., доц. Нікітіна А. В.

УДК 372.8:811.161.2

Н. Голуб

**ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ УЧНІВ 5 – 7 КЛАСІВ**

З огляду на те, що провідним в системі української освіти визнано компетентнісний підхід, кожна навчальна дисципліна має два напрями розв'язання освітніх завдань:

1) спрямований на формування, розвиток і вдосконалення ключових компетентностей;

2) спрямований на формування, розвиток і вдосконалення предметних компетентностей.

Ще давні греки у результаті філософських роздумів про суть людини, її призначення на землі дійшли висновку, що людина – істота суспільна. Ця лаконічна характеристика визначає чи не всю траєкторію життя людини, адже повноцінний розвиток її можливий лише в оточенні інших людей, за допомогою яких вона поступово пізнає світ, поетапно входить у всі суспільні структури, навчається виконувати різноманітні ролі. Усі ці складні процеси неможливі без комунікації. Оскільки комунікувати людині протягом життя доводиться багато, незалежно від фаху, віку, статусу, то зрозуміло чому комунікативна компетентність визнана життєво важливою, ключовою.

Суть компетентнісного підходу до навчання мови задекларована у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, де зазначено, що компетентності формуються в учнів у процесі набуття досвіду користування мовою [8].